

Suomen historian juurilla

Armas Luukko: Tutkijan taipaleelta. Otava, Keuruu 2008. 477 s.

■ Hiljakkoin on ilmestynyt lajissaan monella tavalla harvinaisen muistelmateos. Helsingin yliopiston henkilökohtainen ylimääräinen professori Armas Luukko (1908–93) kirjoitti lapsilleen muistelmansa (valmistui 1988) ilmoittaen, että ne voitaisiin joskus julkaista, ei kuitenkaan hänen elinaikanaan. Nyt ne ovat sitten Armas Luukon lasten toimesta nähneet päivänvalon. Tuloksena on massiivinen, runsain valokuvin ja kirjesitaittein varustettu kiintoisa teos.

Ja mikä siinä sitten on niin harvinaista? Ensinnäkin tutkimus perustuu poikkeuksellisen laajaan ja yksityiskohtaiseen sukuarkistoon ja yhtä laajaan Luukon omaan arkistoon, joiden tietoja tarkka muisti täydentää. Tällaisena kirja luo elävää ajankuvaa niin Luukon lapsuudesta Nurmossa, jossa vielä venäläinen ratsuväki liikkui kurinalaisesti komeissa univormuissaan, opettajanhempien pojan opintiestä kiertokoulusta Seinäjoen yhteiskoulun kautta Helsingin (syyslukukauden 1931 myös Tarton) yliopistoon pääaineina suomen kieli ja historia, opettajistaan ja näiden ominaispiirteistä sekä tietysti omista tutkimuksistaan ja opetustoiminnastaan.

Osallistuminen talvi- ja jatkosotaan kattaa kirjasta huomattavan sivumäärän. Ajankuvia täydentävät muistot urheilusta (kaksi Suomen mestaruutta korkeushypyssä) ja osakuntatoiminnasta, jonka huipentui pitkähköön inspehtorikauteen Eteläpohjalaisessa Osakunnassa. Hän toimi myös lehtimiehenä Kansan Kuvalehden toimittajana ja pitkään Historiallisen Aikakauskirjan toimitussihteerinä. Erityismaininnan ansaitsee muistelmateoksen upea painoasu ja kirjoittajan sujuva kielenkäyttö, usein huumorilla höystetty. Lukija ei aina tiedä, lukeeko hän romaania vai vankkaa tietokirjaa.

Teoksessa on paljon tekstiä Luukon sukutaustasta ja oman perheen vaiheista, koska se on kirjoitettu ensisijassa hänen jälkikasvulleen. Mutta on siinä runsaasti myös yleisesti mielenkiintoa ansaitsevaa aineistoa. Armas Luukko lukeutui opiskeluaikoinaan niihin – itse asiassa suhteellisen harvinaisiin – eteläpohjalaisiin, jotka eivät liittyneet Akateemiseen Karjala-Seuraan. Seura hallitsi silloin ylioppilaselämää. Hän hyväksyi seuran isänmaallisuuden mutta vieroksui sen mahtipontisuutta ja paatoksellisuutta. Valinta ei jäänyt vaille seurauksia. ”AKS:ään kuulumattomuus merkitsi lähinnä sitä, ettei kelvannut edustajaksi tärkeisiin tehtäviin osakunnan ulkopuolella, oli siis ylioppilaspoliittisesti epäluotettava.”

Luukko ei kiinnittynyt mihinkään muuhunkaan puolueeseen, mikä osaltaan vahvistaa teoksen objektiivisuutta. Lapsuuden liikkeeseen hän suhtautui pidättyvästi. ”Olin enem-

män laillisuuden kannalla ja keskityin lukuihini.” Ajan kuo- huvia tapahtumia hän silti seurasi tarkkaan. Hän mainitsee kirjeessään sisarelleen (10.6. 1930), että ”Hissan Ylli ja Perämäki” ampuivat Seinäjoella itsensä. Syy tekoon ei ollut vielä silloin tiedossa, mutta huhut kertoivat, että miehet päätyivät itsemurhaan, kun eivät kestäneet saamaansa tehtävää: ampuja Seinäjoen asemalla ”joku huomattava henkilö”.

Asevelvollisuusaikanaan Armas Luukko sai viestimiehen koulutuksen ja yleni vänrikiksi. Hänen talvisodan aikaisia kirjoitettuja everstiluutnantti Matti Laurilan johtaman JR 23:n III:n pataljoonan viestiupseerina Taipaleen lohkolle leimaa – samoin kuin oli laita ajan rintamakirjeissä ylipäätään – yhtäältä uskonnollinen näkemys, toisaalta varaukseton luottamus suomalaisjoukkojen menestykseen. Joulukuun 1. päivänä 1939 hän kirjoittaa: ”Poikien voitonvarmuus on suorastaan ihmeellinen.” Optimismi jatkui tammikuulle (9.1.) 1940 saakka. ”Meikäläisten loistavat voitot itärajalla nostavat mieltä.” Helmi- ja maaliskuussa tilanne muuttui. Luukko oli palaamassa poikansa ristiäis- lomalta, kun hän kuuli järkyttävän viestin. JR 23:lle alistettu nurmolaisista koostuva Osasto 8 määrättiin 5. maaliskuuta 1940 valtaamaan Äyräpään kirkon tienoo Vuosalmella. Hyökkäys epäonnistui. Vihollisen käsiaseiden tuleen menehtyi aukealla rinteellä 42 nurmolaisista ja 45 haavoittui. Menetyks oli sodan pahin lyhyessä ajassa koettu tappio mutta samalla selkeä osoitus suomalaisten lujasta taisteluhengestä.

Jatkosodan alussa Luukko palveli Laurilan komentaman JR 16:n esikunnassa viestiupseerina. Rykmentti kuului eversti Esa Hannukselan komentamaan 19. divisioonaan. Sekä Laurila että Hannuksela olivat jääkäriupseereita, mutta divisioonan päällikkyyttä ei eteläpohjalaisten pettymykseksi luovutettu Taipaleenjoella kunnostautuneelle Laurilalle. Luukko ei kuvaile tarkemmin jatkosodan kulkua, koska oli laatinut rykmentin vaiheista 1973 Vaasa-lehdessä julkaistun taistelukertomuksen. Kuulusta Laurilan ja Hannukselan välisestä hankauksesta hän suppeasti kertoo. Miesten kesken vallitsi alun perin ilmeinen luottamuspula, jonka pohjaviereeksi Luukko tulkitsee Hannukselan kateuden maakunnassa suurta kunnioitusta nauttineen Matti Laurilan mainetta kohtaan. (Matti Laurilan isä ja veli kaatuivat Länkipohjassa kahden lapualaiskomppanian päällikköinä 1918.) Laurilaa syytettiin mm. miesten liiallisesta säästämisestä hyökkäysvaiheessa 1941. Siitä alkoi painostus, joka vei Laurilalta pataljoonan toisensa jälkeen ja pakotti hänet lopulta hakemaan siirtoa toiseen joukkoyksikköön. Luukon myötätunto on varauksitta Laurilan puolella.

Luukon objektiivisuutta kuvastaa se, että hän myöntää syksyllä 1941 uskoneensa Leningradin antautumiseen ja ”uuteen onnelliseen elämään suuressa Suomessa”. Sota näytti olevan pian ohi. Sodan lopulla hän kertoo karkurien paljouden masentavan häntä. Yleisluonnehdintanaan talvi- ja jatkosodasta hän sanoi minul-

le kerran: ”Se talvisota oli paljon kovempi sota kuin jatkosota.” Hän tarkoitti, että jatkosodassa verrattomasti paremmin kuin talvisodassa aseistautuneet suomalaiset eivät sen enempää hyökkäysvaiheessa 1941 kuin perääntymisvaiheessa 1944 menettäneet niin paljon miehiä kuin kolmen kuukauden sisällä talvisodassa.

Tutkimustyöhön Armas Luukko paneutui jo ennen sotia. Hänen erikoisalakseen muodostui Etelä-Pohjanmaan varhaishistoria keskiajalta 1600-luvun loppuun ja yleensä hänen kotimaakuntansa ja vanhan historiallisen Pohjanmaan paikallishistoria Satakunnan rajoilta Lapin perille. Suomen yleiseen kehitykseen hän keskittyi 1600-luvun käsittävässä Suomen historia -sarjan VIII osassa. Luukko väitteli 1949 Etelä-Pohjanmaan keskiajasta. Siinä hän etupäässä nimistövertailuin mm. osoitti, että 800-luvulla autioituneen maakunnan uusi asutus tuli 1100-luvulla Satakunnasta. Teos palkittiin laudatur-arvosanalla. Etelä-Pohjanmaan historian III osa käsitti ajanjakson nuijasodasta isoonvihaan. Nuijasodan osalta hän joutui jo 1947 polemiikkiin Pentti Revallin kanssa, tämä kun ei hyväksynyt Luukon tulkintaa nuijasodasta ”vapaudenaatteen ilmentymänä, vaan piti sitä alkeellisena talonpoikaisreaktiona”. Luukko puolestaan piti kannastaan kiinni, vaikka lisäkin, että myöhemmissä keskusteluissa kiistakumppanit lähestyivät ”hiukan” toisiaan.

Luukko sai yllätyksekseen vuonna 1955 nimityksen Suomen historian henkilökohtai-

seksi ylimääräiseksi professoriksi. Suomen historian oppituolin varsinaisen haltija, professori Eino Jutikkala valvoi tarkkaan alaiensa työtä. Hän muun muassa otti aina kantaa Luukon oppilaitten pro gradu -töiden arvosanoihin. Yleensä Jutikkala vaati niitä alennettavaksi, mutta suuri oli Luukon hämmästys, kun Jutikkala teki joskus tässä suhteessa poikkeuksen sanoen: ”Annatko vain Jumalalle täyden kympin ja itsellesi yhdeksikön.” Sillä kertaa arvosana nousi.

Luentonsa Luukko kirjoitti täydellisenä paperille, josta hän sitten ne sanatarkasti luki. Kun hän piti virkkeiden välillä erehdyttävien lyhyitä taukoja, opiskelijain keskuudessa kiersi vitsi, jonka mukaan ”vastoin kuninkaalle antamaansa lupaus-ta Fleming kuoli”. Piste virkkeiden välillä oli jäänyt huomaamatta. Luennot itsessään olivat varsin suosittuja.

Tutkijana Luukko ei ollut teoreetikko vaan empiirikko, jonka tulkinat perustuivat laajaan alkuperäislähteiden tuntemukseen. Hän kyllä päätyi, niin kuin ammattitutkijan kuuluikin päätyä, kokonaisselitykseen, mutta ei uponnut koskaan historianfilosofisiin pohdintoihin ja syväluotauksiin. Metodioppeja hän kertoo vierastaneensa. Siirtyessään eläkkeelle 1973 hän kahvitilaisuudessa Historian laitoksella sanoi leikillään mutta hivenen tottakin tarkoittaen, että ”olen metodioppeja lukiessani nukahtanut jo ulkoisen lähdekritiikin kohdalla”. Tämän seurauksena dosentti Antero Heikkisen pitämässä metodiopin tentissä opiskelija vastasi, ”ettei metodiopilla ole

Luukon mukaan paljonkaan merkitystä”. Vastaus huvitti myös Luukkoa itseään, mutta hän lisää, että hänen käsityksensä mukaan ”tutkija oppii parhaiten varttuneempien ja lahjakkaampien kollegojensa töistä”.

Lyhyessä esittelyssä ei voi viitata laajemmin kirjan itsessään poikkeuksellisen monipuoliseen aineistoon ja Luukon kaikkiin merkittäviin, usein hänelle itselleenkin yllättäviin elämänkäänteisiin. Henkilöistä runsas nimiluettelo teoksen lopussa kertoo kirjoittajan tiuhoista yhteyksistä eri tason aikalaisiin ja hänen aineistonsa hämmästyttävästä rikkaudesta.

Heikki Ylikangas